

Радянський Союз в період «перебудови».

1. Економічне становище СРСР в середині 80-х років. Боротьба з алкоголізмом та її наслідки.
2. Епоха «гласності». Демократичні перетворення в країні.
3. Зовнішня політика СРСР в період « перебудови».
4. Розпад Радянського Союзу. Відставка Горбачова.

10 листопада 1982 р. після 18-річного керівництва державою помирає Леонід Брежнєв. Йому на той час було майже 76 років. Протягом двох з половиною наступних років країною керують соратники Брежнєва: спочатку Юрій Андропов, потім Костянтин Черненко. Обидва, як і Брежнєв, глибоко похилого віку. Андропов помирає через півтора року, Черненко ще швидше – через рік.

У березні 1985 р. на посаду генерального секретаря ЦК КПРС було обрано Михайла Сергійовича Горбачова. Саме він вперше за всю історію існування радянської влади вирішив оновити суспільство, наблизити його до західних демократичних зразків. Президент Франції Франсуа Міттеран назвав його політиком, який здійснив неможливе і відчинив двері у майбутнє без страху і крові.

Горбачов очолив країну з відсталою економікою і з потужним військово-промисловим комплексом. У 1985 році СРСР випустив танків,

бомбардувальників і підводних човнів у три з половиною рази більше, ніж усі країни НАТО разом узяті. Невиправдані військові витрати важким тягарем лягали на плечі народу.

Спочатку нове керівництво ще не усвідомлювало всієї глибини кризи, що охопила радянське суспільство. Вихід з кризового становища (згубних наслідків “застою” – тоді з’явився цей термін для характеристики брежнєвської епохи) вбачався у прискоренні соціально-економічного розвитку шляхом подвоєння економічного потенціалу і технічного переоснащення виробництва на основі останніх досягнень НТР, наведення порядку, викорінення таких явищ як алкоголізм та ін., оновлення партійного і державного апарату.

Але реальної економічної програми розроблено не було, єдиною формою власності в країні залишалася державна власність, продовжувала діяти система централізованого планування, тривав випуск продукції низької якості, зростав дефіцит товарів народного споживання.

У травні 1985 року була прийнята Постанова ЦК КПРС «Про заходи щодо подолання пияцтва і алкоголізму». Згідно з даним документом, всім партійним, адміністративним і правоохоронним органам наказувалося рішуче і повсюдно посилити боротьбу з пияцтвом і алкоголізмом, причому передбачалося значне скорочення виробництва алкогольних напоїв, кількості місць і часу їх продажу.

Відповідні укази були прийняті одночасно у всіх союзних республіках. Держава вперше пішла на зниження доходів від алкоголю і стала різко скорочувати його виробництво. У той час було вирубано безліч виноградників.

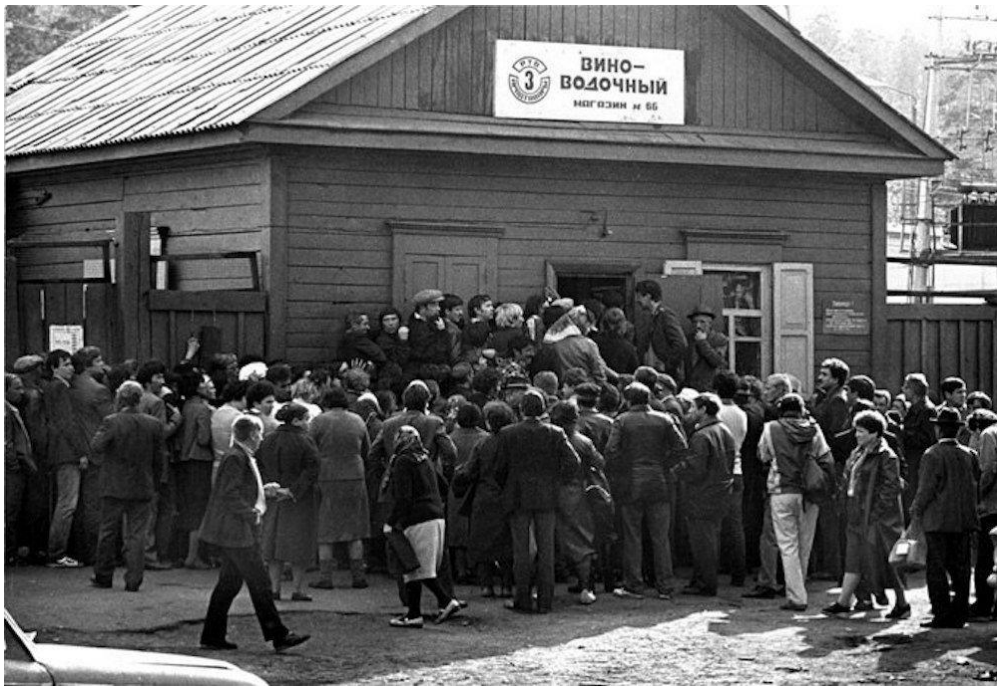
Магазини, в яких продавалося спиртне, могли працювати лише з 14.00 до 19.00.

Кампанія супроводжувалася інтенсивною пропагандою тверезості. Всюди стали поширюватися статті академіка Углова про шкоду і неприпустимість споживання алкоголю. З кінофільмів вирізалися алкогольні сцени, а на екран знову (після 20-річної

перерви) пустили кінофільм «Лимонадний Джо» (через що М.Горбачов теж отримав таке прізвисько — поруч із прізвиськом «мінеральний секретар»).

Були прийняті жорсткі заходи проти розпивання спиртного у парках і скверах, а також у поїздах далекого прямування. Почалася пропаганда безалкогольних весіль.

Але спрямована на «моральне оздоровлення» радянського суспільства антиалкогольна кампанія врешті решт досягла протилежних результатів. У масовій свідомості вона була сприйнята як абсурдна ініціатива влади, спрямована проти «простого народу». Для осіб, широко залучених до тіньової економіки, і партійно-господарської еліти алкоголь і далі залишався доступним, а проблеми з цим виникли у рядових споживачів.

Черга за спиртним. Росія. 1985 рік.

Зменшення продажу алкоголю завдало серйозної шкоди радянській бюджетній системі. Втрати для бюджету виявилися несподівано великими.

Збитки від скорочення продажу спиртного компенсовані не були, до кінця 1986 року бюджет фактично занепав.

Масове невдоволення антиалкогольними заходами і економічна криза, що почалася в СРСР 1987 року, змусили радянське керівництво згорнути боротьбу з виробництвом і споживанням спиртного.

Проте за два роки були знищені унікальні колекційні сорти винограду. Виноградники вирубували в Росії, Україні, Молдавії.

За деякими даними, було знищено 30 % виноградників, у порівнянні з 22 % під час Другої світової війни.

Найбільша втрата полягала в тому, що були знищені унікальні колекційні сорти винограду (наприклад, унікальний сорт «Єкім-Кара», з якого виготовляли вино «Чорний доктор»), занепадала селекційна робота. У результаті цькування і ряду безуспішних спроб переконати Михайла Горбачова скасувати знищення виноградників наклав на себе руки провідний учений-селекціонер професор Павло Голодрига. Різко ускладнилися відносини СРСР з Угорщиною, Румунією, Болгарією, більша частина вина в яких вироблялася для експорту в СРСР. З нагоди 20-річчя антиалкогольної кампанії у 2005 році Горбачов в одному з інтерв'ю зауважив: «Через допущені помилки гарна велика справа закінчилася безславно».

Літом 1989 р. в Радянському Союзі починаються масові страйки. Вони охопили шахтарські райони: Кузбас, Донбас, Караганду. Поштовхом до початку масових страйків стало погіршення забезпечення шахтарських містечок продовольством і предметами першої необхідності. Взагалі починаючи з літа 1989 р. у СРСР відбуваються періодичні кризи у постачанні деяких товарів: «цукрова криза», нестача миючих засобів, «чайна криза», «тютюнова криза» і т.д. Справжньою причиною страйків була нездатність командно-адміністративної системи проводити реформи, які б забезпечили вирішення соціальних проблем.

Уряд СРСР був змушений вжити екстрені заходи. У травні 1990 р. уряд вирішив оприлюднити програму переходу до регульованої ринкової економіки. Оприлюднення

програми викликало ажіотажний попит. Населення почало скуповувати все підряд. Реалізацію програми довелося припинити, а уряд відправити у відставку.

С.Шаталін і Г.Явлінський розробили альтернативну програму "500 днів". Згідно з нею передбачалось створити фундамент для ринкової економіки, роздержавлення державного сектору, формування приватної власності і одночасно стабілізувати фінансову сферу. (Аналог польської «шокової терапії»). Однак ця програма теж не спрацювала.

Вище союзне керівництво виявилось нездатним провести економічні реформи і це давало додаткові аргументи силам, які виступали за ліквідацію СРСР.

2. Епоха «гласності». Демократичні перетворення в країні.

Одночасно Горбачов розпочав в СРСР політику **гласності**. В засобах масової інформації почали розповідати правду про трагічні сторінки радянського минулого. Горбачов дав дозвіл на розсекречення архівів КДБ і публікацію таких документів, як секретний протокол до пакту Молотова-Ріббентропа.

Крім того передбачалось припинити переслідування за політичні погляди і проводити відкриту політику перед своїми громадянами. Було припинено глушіння закордонних радіостанцій, радянські війська залишили Афганістан, почалося їх виведення з країн Європи, що призвело до падіння комуністичних режимів і об'єднання Німеччини.

Так вперше за всю радянську історію КПРС взяла на себе відповідальність за допущені трагічні помилки у розбудові радянського суспільства. У засобах масової інформації спочатку несміливо, а потім на весь голос стали простежуватися критичні мотиви. Почався процес реабілітації репресованих у 30-50-ті роки.

Демократизація суспільного життя дала поштовх до виникнення політичних партій, народних рухів, пожвавлення національно-визвольних рухів, які виступали з ідеями економічного, культурного і національного відродження корінних націй у своїх республіках.

Становище погіршували стихійні лиха та рукотворні аварії. **26 квітня 1986 р. трапилася жахлива Чорнобильська катастрофа.** Тоді, коли весь світ бив на сполох, керівники СРСР намагалися приховати масштаб і наслідки аварії, наражаючи людей на небезпеку.

На фоні економічних негараздів і в умовах формування багатопартійності все більше починає звучати вимога про ліквідацію статті 6 Конституції СРСР, яка закріплювала керівну роль КПРС в державі. На III з'їзді рад у березні 1990 р. було скасовано 6 статтю, а першим президентом СРСР обрано М.С.Горбачова.

Вибори 1990 р. стали переломними у житті радянського суспільства. ***Це були перші демократичні вибори.*** В результаті виборів радикально змінився депутатський корпус, особливо в союзних республіках (у Прибалтиці, Грузії, Вірменії КПРС зазнала повної поразки), що ще більше посилювало політичну боротьбу.

Люди почали масово виходити з комуністичної партії. Одночасно почав формуватися рух за демократичні реформи. Такий розвиток подій вів до невдоволення політикою Горбачова колишніх керівників КПРС і КДБ. Зростало невдоволення простих громадян Радянського Союзу, які одержали можливість порівняти життя в СРСР з життям людей в капіталістичних країнах.

Економічна й політична криза в СРСР супроводжувалася боротьбою народів за звільнення з-під імперської влади Росії. Найактивнішими були країни Балтії, де наприкінці 1980-х років виникли потужні національні об'єднання — Народний фронт Естонії, литовський «Саюдіс» («Єдність»), Народний фронт Латвії, які відкрито домагалися виходу з Радянського Союзу. У листопаді 1988 р. проголосила відновлення державного суверенітету Естонія, а в березні 1990 р. — Литва.

На початку 1989 р. в Україні був утворений опозиційний Народний Рух України. 16 липня 1990 р. новообрана Верховна Рада УРСР ухвалила Декларацію про

державний суверенітет України. Аналогічні декларації проголосили парламенти Білорусії, Молдови, Грузії, Вірменії.

Президент СРСР М. Горбачов прагнув урятувати радянську імперію від розпаду. **У березні 1991 р. було проведено всесоюзний референдум щодо збереження СРСР.** Грузія, Вірменія, Молдова й Балтійські республіки відмовилися брати в ньому участь. Подальша доля СРСР залишалася невизначеною. М. Горбачов запропонував проект нового союзного договору, яким передбачалося значне розширення прав республік. Він сподівався, що керівники республік підпишуть договір наприкінці серпня 1991 р.

3. Зовнішня політика Радянського Союзу в період «перебудови».

Прийшовши до влади, Горбачов спробував поліпшити відносини з США і Західною Європою. Однією з причин цього було бажання знизити непомірні військові витрати (25 % держбюджету СРСР). У 1989 році завдяки зусиллям Горбачова радянські війська були виведені з Афганістану і припинена 10-річна війна.

Також радянські війська були виведені з країн Східної Європи. У 1990 р. відбулося об'єднання Німеччини. Була зруйнована Берлінська стіна. Діяльність Горбачова високо оцінили західні державні діячі. Він був першим радянським керівником, який проводив політику відкритості і гласності.

4. Розпад Радянського Союзу. Відставка Горбачова.

У серпні 1991 р., коли Горбачов знаходився на відпочинку в Криму, його соратники спробували вчинити державний переворот і усунути Горбачова від влади. Але ця спроба зустріла рішучий опір жителів Москви і особисто Бориса Єльцина, який тоді займав посаду Голови Верховної Ради Російської федерації.

Зрештою заколот провалився, а його організаторів заарештували. **24 серпня 1991 р. позачергова сесія Верховної Ради України більшістю голосів ухвалила Акт проголошення незалежності України.** Наступного дня про свою незалежність оголосила Білорусь. Результати проведеного 1 грудня 1991 р. Всеукраїнського

референдуму щодо незалежності вразили: понад 90 % громадян, які взяли участь у голосуванні, висловилися за відновлення самостійної суверенної держави. Референдум продемонстрував марність сподівань на збереження СРСР.

8 грудня 1991 року глави трьох з чотирьох республік, засновників Радянського Союзу, - Білорусі, Росії та України, - зібравшись в Біловезькій пущі, констатували, що СРСР припиняє своє існування. За словами Бориса Єльцина, Біловезька угода не розпускала СРСР, а лише констатувала його фактичний до того моменту розпад.

25 грудня 1991 Михайло Горбачов склав з себе повноваження глави держави.

Запитання та завдання

1. Поясніть історичні поняття «перебудова», «гласність».
2. . Які цілі переслідував М. Горбачов, проголошуючи «перебудову» і «гласність», і якими були наслідки цієї політики?
3. Як проходила боротьба з алкоголізмом і якими були наслідки цієї боротьби?
4. Охарактеризуйте історичні обставини, внаслідок яких розпався Радянський Союз.